

EESTI KONJUNKTUURIINSTITUUT

ESTONIAN INSTITUTE
OF ECONOMIC RESEARCH

Rävala 6 19080 Tallinn Estonia tel +372 681 4650 fax +372 667 8399 E-mail eki@ki.ee

**Illegaalse alkoholi
tarbimine ja kaubandus Eestis
(elanike hinnangute alusel)**

Tallinn
Mai 2005

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Legaalse alkoholi eelistamine	4
2. Elanike eksperthinnangud alkoholi illegaalse kaubanduse kohta	7
3. Illegaalse alkoholi isiklik tarbimine	9
3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus	9
3.2. Illegaalse alkoholi hinnamuutus.....	11
3.3. Illegaalse alkoholi tarbimine	12
3.4. Alkoholi illegaalse kaubanduse piiramise meetodid.....	14
4. Illegaalse alkoholi osakaal kange alkoholi turul	16
Kokkuvõte	18

SISSEJUHATUS

Eestis on aastast aastasse kasvanud alkoholsete jookide tarbimine ning Euroopa Liiduga (EL) liitumise järel on märkimisväärselt suurenenud ka turistide alkoholi ostud. Sellest tulenevalt on alkoholiga seotud küsimused jätkuvalt aktuaalsed ning oluline on teada, mis Eesti alkoholituru iseloomustab ning millised trendid on aset leidnud? Üheks oluliseks aspektiks alkoholituru analüüsimisel on selle legaalsuse uurimine. Illegaalne alkohol võib kujutada ohtu selle tarbijate tervisele ning riigile tähendab salakaubandus potentsiaalset maksutulukaotust. Illegaalse alkoholi kaubanduse ning tarbimise leviku ja trendide uurimine ja hindamine võimaldab probleemi teadvustada, kaardistada ning efektiivsemalt teostada meetmeid selle vähendamiseks (järelevalve, tervishoiu, maksustamise jne alal).

Eesti Konjunktuuriinstituut (EKI) alustas alkoholituru uuringutega 1998. aastal. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi tellimisel on antud töö raames uuritud alkoholi illegaalse kaubanduse problemaatikat. Töö eesmärgiks on välja selgitada illegaalse alkoholi osakaal viina kogukaubanduses ning illegaalse kaubanduse poolt riigile tekitatud maksutulukaotused.

Töö on jaotatud neljaks peatükiks:

1. ülevaade legaalse alkoholi eelistamisest;
2. küsitletute ekspertarvamused alkoholi illegaalse kaubanduse kohta;
3. illegaalse alkoholi tarbijate isiklikud kokkupuuted salaalkoholiga;
4. koondülevaade illegaalse alkoholi osakaalust kange alkoholi (viina) turul ning hinnang riigi maksutulukaotusele.

Analüüsi tulemused kajastavad 2004. aasta olukorda ning muutusi perioodil 1998-2004.

Uurimistöö tugineb 720 Eesti elaniku kirjalikule küsitlusele (teostatud 2004. a novembris). Küsitletud kuuluvad EKI tarbijate paneeli koosseisu ning esindavad läbilõiget Eesti elanikest soo, rahvuse, elukoha, regiooni, vanuse (18-74 eluaastat), hariduse ja netosissetuleku (pereliikme kohta kuus) järgi.

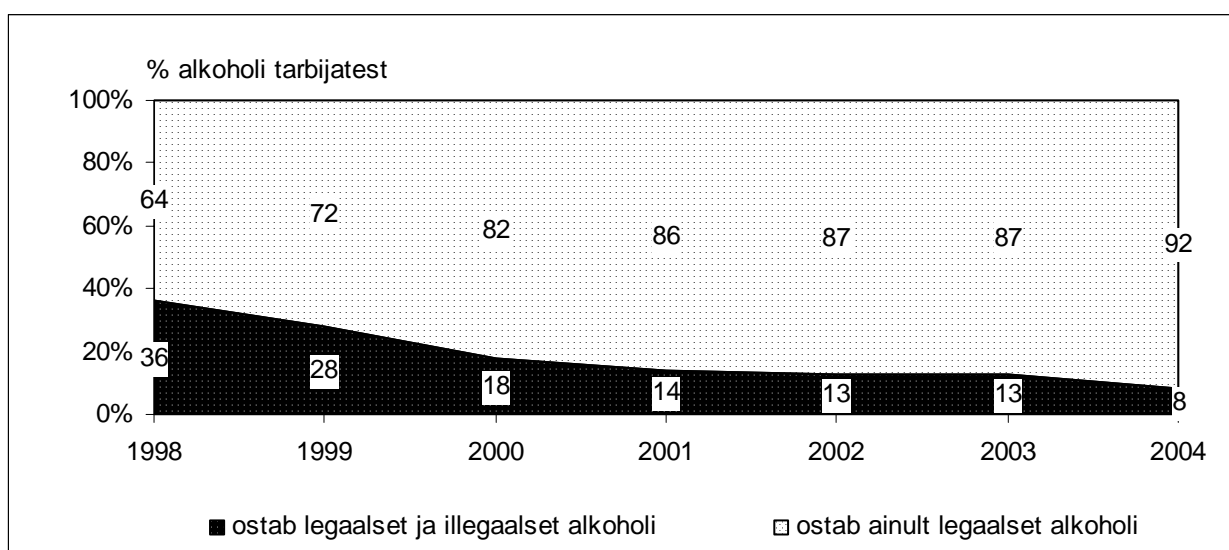
1. LEGAALSE ALKOHOLI EELISTAMINE

Alkoholi tarbimisel on elanikel erinevaid valikuid ning sellest tulenevalt on ka eelistused erinevad. Tarbimisharjumused hõlmavad jookide eelistusi, tarbimissagedusi ja -koguseid, tarbimiskohti jne. Siinkohal saab välja tuua ka legaalse või illegaalse alkoholi eelistamise. Antud peatükis on esitatud lühiülevaade elanike hinnangutest oma alkoholi tarbimisele ning põhjused, miks alkoholi tarbijad eelistavad legaalselt kaupa.

2004. aasta novembris läbi viidud küsitluse kohaselt on Eesti täiskasvanud elanike hulgas alkoholi tarbijaid 84%. Vanuse järgi on alkoholi tarbijaid enim alla 50-aastaste (88%) ning kõige vähem üle 64-aastaste (72%) seas, samuti on alkoholi tarbijaid rohkem meeste hulgas (meestest tarbib 88% ning naistest 81%). Seejuures joob enda hinnangul valdav enamus alkoholi tarbijatest seda vähe (märkis 61% vastanutest).

Küsitlusel selgitati välja ka elanike legaalse ja illegaalse alkoholi eelistused ning vastavat käitumist ajendavad põhjused. Järgnevalt on analüüsitud elanike hinnanguid, kes eelistavad osta ainult legaalselt alkoholi, illegaalse alkoholi ostmise põhjuseid on käsitletud alapeatükis 3.3.

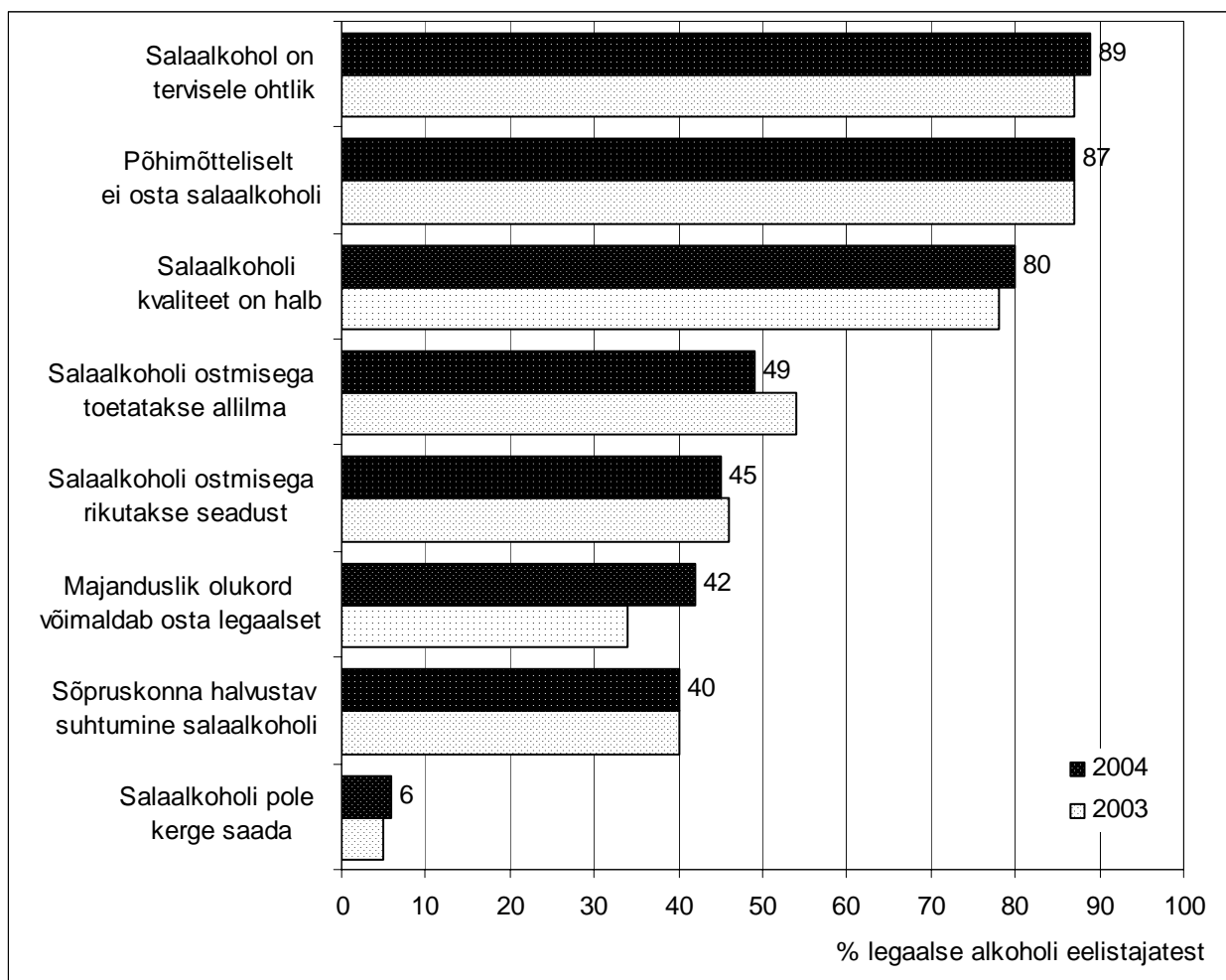
Alkoholi tarbijate hulgas eelistab 92% osta vaid legaalselt alkoholi. Eelnevate aastatega võrreldes on ainult legaalse alkoholi eelistamise osatähtsus suurenenud, antud kasvutrend on esitatud joonisel 1.1. Kui näiteks 1998. aastal ostis ainult legaalselt alkoholi 64% alkoholi tarbijatest, siis 2004. aastaks oli vastav näitaja suurenenud 28%-punkti.

Joonis 1.1. Legaalse ja illegaalse alkoholi vahel valiku tegemine

Ainult legaalset alkoholi eelistavaid inimesi on rohkem kõrgema sissetulekuga elanike seas, kuni 29-aastaste hulgas ning Põhja-Eestis, samuti on eelistajate osakaal seda suurem, mida kõrgem on haridustase (täiendavalt vt lisa 2.1). Samasugused sotsiaal-demograafilised tunnused iseloomustasid vaid legaalset alkoholi eelistavaid elanikke ka eelnevatel aastatel.

Eelistuste kujunemisel on erinevad põhjused ning küsitlusel uuriti alkoholi tarbijatelt, mis on nende jaoks ostuotsuse tegemisel määravaks ajendiks. Joonisel 1.2 on toodud põhjuste pingerida, mis on väga olulised alati legaalset alkoholi eelistavate tarbijate jaoks. Tulemustest järeldub, et leegaalse alkoholi eelistajate arvates kujutab illegaalse alkoholi tarbimine ohtu tervisele ning see on väga oluline aspekt, miks eelistada alati legaalset alkoholi (piirkondlikult peeti seda kõige tähtsamaks Kirde-Eestis). Samuti on väga olulised hoiakud, mille kohaselt peetakse endast lugu ning illegaalset alkoholi ei osteta põhimõtteliselt. Põhjuste pingereas on kolmandal kohal arvamus, et illegaalse alkoholi kvaliteet on halb (antud asjaolu nimetasid piirkondlikult samuti tunduvalt rohkem Kirde-Eesti elanikud). Nimetatud leegaalse alkoholi eelistamise kolm põhjust olid kõige olulisemad ka eelnevatel aastatel.

Joonis 1.2. Leegaalse alkoholi eelistamise põhjused

Tähtsuset järgmisesse legaalse alkoholi eelistamise põhjuste gruppi saab liigitada arvamused, et illegaalse alkoholi ostmisega toetatakse allilma ning rikutakse seadust, kuid ka selle, et majanduslik olukord võimaldab osta legaalset alkoholi ning illegaalse alkoholi tarbimisse suhtuks sõpruskond halvustavalt. Sarnaselt eelnevatele aastatele oli legaalse alkoholi tarbijatel raske hinnata illegaalse alkoholi kättesaadavust, mis jäi ka toodud pingereas viimasele kohale.

2. ELANIKE EKSPERTHINNANGUD ALKOHOLI ILLEGAALSE KAUBANDUSE KOHTA

Varimajanduslike nähtuste uurimisel on võimalik kasutada elanikke kui eksperte, st kasutada nende hinnanguid uuritava probleemi kohta, tähelepanekuid ühiskonnas aset leidvate antud valdkonna muutuste kohta. Elanike eksperthinnangud baseeruvad igapäevasest elust kogunenud informatsioonil ning on üheks võimaluseks illegaalse alkoholi leviku hindamisel ja selle osakaalu määramisel kangete alkoholsete jookide (viina) üldises tarbimises. Viimase osas seetõttu, et illegaalselt müüakse eelkõige kanget alkoholi – viina, puskarit, piiritust. Järgnevalt on analüüsitud elanike hinnanguid illegaalse alkoholi ostjate, tarbimise, vastavate müügi- ning infokanalite osas.

Elanike informeeritust illegaalse alkoholiga seotud küsimustes ning seega ka nende hinnanguid mõjutavad erinevad infokanalid. Hinnangud sõltuvad sellest, kas omatakse isiklikke kokkupuuteid illegaalse alkoholiga või on sellega kokkupuuteid pereliikmetel, tuttaval, millist informatsiooni saadakse meediast jne. Küsitlustulemustest selgus, et elanike jaoks on peamiseks infoallikateks sugulastelt, sõpradelt ja tuttaval kuuldud andmed illegaalse alkoholiga seonduva kohta (märkis 43% vastanutest). Väga oluliseks infokanaliks on ka meedia (TV, raadio, ajalehed, ajakirjad, Internet), kust on teadmisi saanud 35% vastanutest. Samas märkis küsitlusel iga kaheksas vastanu, et on saanud illegaalse alkoholi kohta informatsiooni, kuna tal on olnud sellega isiklikke kokkupuuteid. Viimase korral on tegemist nii illegaalse alkoholi tarbijatega kui ka inimestega, kes on näiteks salaalkoholi müüki ise pealt näinud. Isiklikku kogemust ning sugulastelt, tuttaval informatsiooni saamist märkisid kõige enam Kirde-Eesti elanikud, samas oli meedia kõige olulisemaks infokanaliks eelkõige Põhja-Eesti elanikele (sh tallinlastele).

Eelnevast nähtus, et peamiseks infoallikaks on sugulastelt, sõpradelt ja tuttaval pärinev teave. Siinkohal uuriti elanike käest, kas ja kui palju on nende tutvusringkonnas illegaalset alkoholi ostvaid inimesi. Tulemustest järeldub, et iga kolmas täiskasvanu teab oma tuttavate seas kedagi, kes ostab salaalkoholi (seejuures märkis 27% vastanutest, et teab mõnesid ostjaid, ning 9% vastanutest, et teab paljusid ostjaid). Piirkondlikult saab välja tuua, et Kirde-Eesti ja Lõuna-Eesti elanikud teavad kõige rohkem oma tutvusringkonnas olevat salaalkoholi ostjaid (vastavalt 61% ja 50% vastanutest) ning kõige vähem teavad ostjaid Põhja-Eesti ja Lääne-Eesti elanikud (vastavalt 23% ja 25% vastanutest). Kas see peegeldab ka salaalkoholi levikut regiooniti ning antud problemaatika teravust vastavates piirkondades, näitab salaalkoholi isikliku tarbimise analüüs (toodud 3. peatükis).

Elanike arvamus selle kohta, kui palju moodustab illegaalne alkohol üldisest kange alkoholi tarbimisest, on esitatud tabelis 2.1. Enamuse küsitletute ekspertarvamuse kohaselt võib illegaalne alkohol moodustada üldisest kange alkoholi tarbimisest 20-40% ning samasugused näitajad toodi välja ka 2003. aastal. Pikema perioodi kohta saab järeldada, et elanike hinnangul on illegaalse alkoholi tarbimise osakaalu iseloomustanud langustrend. Kui 1999. aastal hinnati illegaalse alkoholi osakaaluks üldises kange alkoholi tarbimises (peamiselt viina tarbimises) keskmiselt 44%, siis 2003.-2004. aastal *ca* 1/3.

Tabel 2.1. Illegaalse alkoholi tarbimise osakaal üldises kangete alkoholsete jookide tarbimises (elanike eksperthinnangute keskmine)

1999	2000	2001	2002	2003	2004
44%	43%	41%	36%	32%	34%

Põhiliseks müüdavaks illegaalseks alkoholiseks joogiks on elanike hinnangul viin, teisel kohal on puskar ning neile järgneb piiritus (alapeatükk 3.3 kajastab illegaalse alkoholi ostjate eelistusi). Müügistruktuuri kohta antud hinnangud olid mõnevõrra erinevad aastatel 1999-2000, kui piirituse osatähtsust peeti suuremaks kui puskari oma.

Illegaalse alkoholi müügikohtadest on elanike arvates kõige levinum müüja kodu. See oli ka eelnevatel aastatel müügikohtade pingerea tipus (2004. a märkis 68% vastanutest, 2001. a 64%). Järgnevad müügikohad on oluliselt väiksema osatähtsusega: nii arvas näiteks võrdselt 29% vastanutest, et illegaalset alkoholi müüakse tänaval käest kätte või turgudel; 14% vastanutest märkis, et seda müüakse kauplustes, kioskites; 7% vastanutest nimetas baare ja restorane. Selleks, et välja selgitada, kui võrd teadlikud on inimesed illegaalse alkoholi tegelikest müügikohtadest, paluti küsitlusel märkida, kas vastaja isiklikult teab mõnda pidevalt tegutsevat salaalkoholi müügikohta või müüjat. Tulemustest selgus, et iga neljas täiskasvanu teab neid, seejuures märkis näiteks Kirde-Eesti elanikest iga teine, et teab regulaarselt tegutsevat müügikohta või müüjat (täiendavalt vt lisa 2.2). Nimetatud asjaolu näitab, et illegaalse alkoholi müügi puhul on tegemist üsna avaliku tegevusega.

Siinkohal oli analüüsitud eksperthinnanguid, mis kajastasid elanike üldiseid arvamusi Eesti illegaalse alkoholituru kohta. Järgnevalt on aga 3. peatükis analüüsitud illegaalset turgu nende inimeste hinnangute alusel, kes ise salaalkoholi ostavad ning tarbivad.

3. ILLEGAALSE ALKOHOLI ISIKLIK TARBIMINE

Ekspert hinnangute avaldamise võimaluse kõrval hõlmas küsitlus ka küsimusi elanike isiklike kokkupuudete kohta illegaalse alkoholiga. Viimane võimaldab teha järeldusi elanike enesehinnangu kohta oma tarbimiskäitumise osas ja analüüsida teisest aspektist lähtuvalt illegaalse alkoholiga seonduvaid küsimusi.

3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus

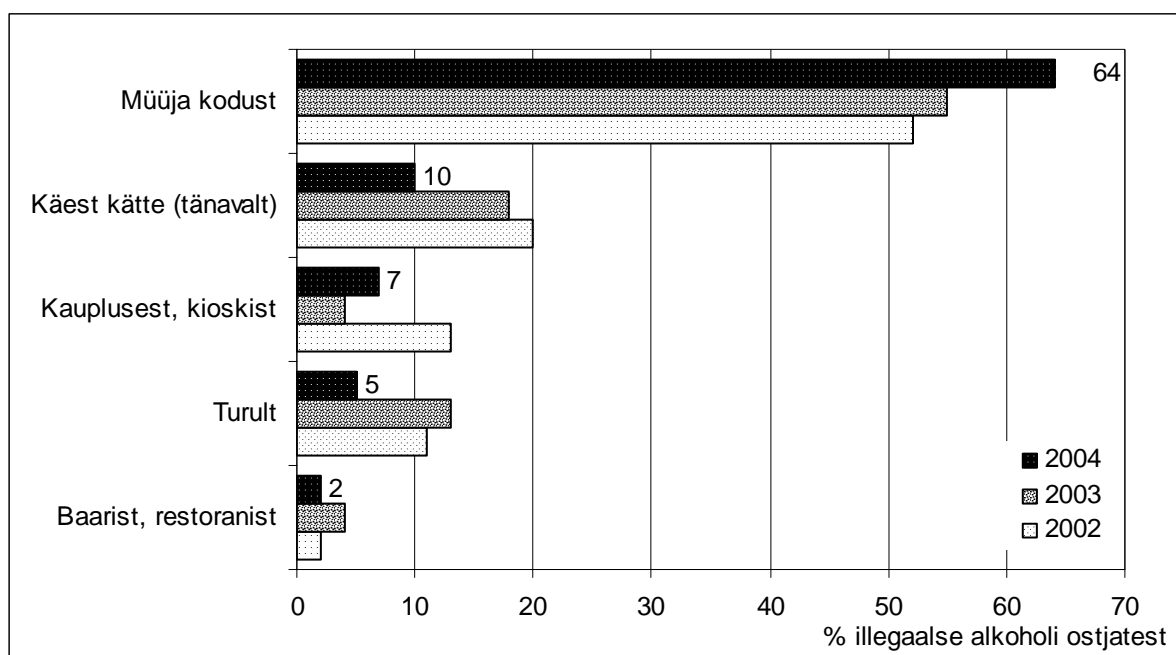
Illegaalse alkoholi ostmine sõltub mitmetest teguritest, milledest üheks on selle kättesaadavus. Kui tarbijal on soov osta illegaalset alkoholi ning kui kättesaadavus on kerge, siis ost ka sooritatakse. Seega soodustab kerge kättesaadavus otseselt illegaalse alkoholi levikut. Illegaalse alkoholi kättesaadavuse muutuste väljaselgitamiseks 2004. aastal paluti selle ostjatel hinnata oma elukohas aset leidnud muutusi. Tulemustest järeldub (vt tabel 3.1), et valdava osa illegaalse alkoholi ostjate (märkis 61%) jaoks jäi kättesaadavus 2004. aastal samasuguseks.

Tabel 3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus aasta jooksul (% illegaalse alkoholi ostjatest)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Muutunud oluliselt kergemaks	4	7	4	0	6	4	12
Muutunud mõnevõrra kergemaks	6	5	7	14	4	6	0
Jäänud samaks	59	47	51	42	52	68	61
Muutunud mõnevõrra raskemaks	11	10	14	28	19	11	5
Muutunud oluliselt raskemaks	4	3	4	4	0	3	0
Ei oska öelda	16	28	20	12	19	8	22
	100	100	100	100	100	100	100

Kõige rohkem adusid illegaalse alkoholi tarbijad kättesaadavuse raskemaks muutumist 2001. aastal ehk peale Eestis aset leidnud ulatuslikku metanoolimürgitust. Järelevalveorganite poolt teostatavat kontrolli oli siis oluliselt tõhustatud, mis avaldas ka mõju illegaalse alkoholi kättesaadavusele.

Eelnevalt 2. peatükis käsitletud illegaalse alkoholi müügikohtade eksperthinnangute kõrval on joonisel 3.1 esitatud illegaalse alkoholi ostjate endi poolt märgitud ostukohad. Seejuures võis vastaja märkida mitut kohta, kust ta tavaliselt illegaalset alkoholi ostab.

Joonis 3.1. Illegaalse alkoholi ostukohad

Illegaalse alkoholi kõige olulisemaks müügikohaks on müüja kodu, seejuures on selle ostukoha populaarsus aasta-aastalt jätkuvalt suurenenud. Langustendents on aga iseloomustanud illegaalse alkoholi ostmist käest kätte tänavalt ning turult. Seega on illegaalse alkoholi müük üha enam nii-öelda kolinud tänavalt tuppa. Pikema perioodi kohta on detailsed tulemused toodud tabelis 3.2, kust on näha, et müüja kodust ostmine on peale vahepealset mõningast taandumist taas saavutanud samasuguse taseme kui 1990ndate lõpus. Tabelis märgitud muude ostukohtadena saab välja tuua müüki töökohas või illegaalse alkoholi kättetoimetamist vastavalt ostja soovile.

Tabel 3.2. Illegaalse alkoholi ostukohad (% illegaalse alkoholi ostjatest)

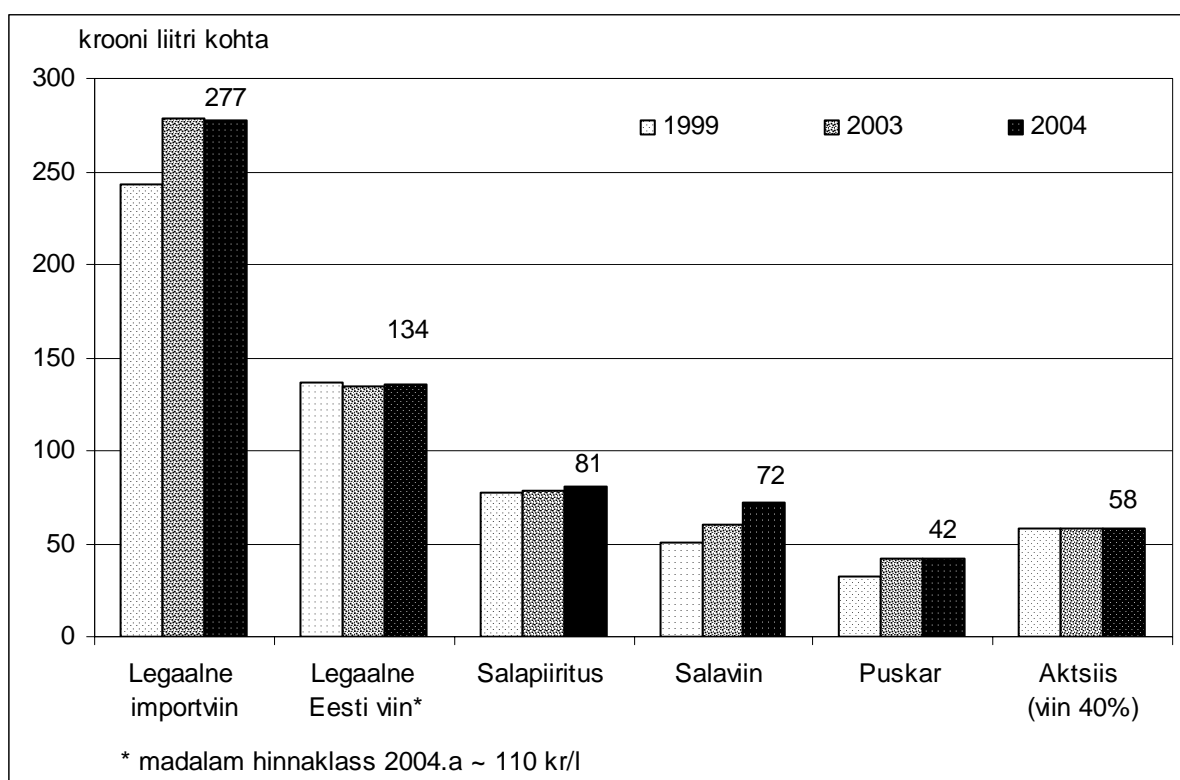
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Müüja kodust	63	46	56	56	52	55	64
Käest kätte (tänavalt)	5	10	4	17	20	18	10
Kauplusest, kioskist, baarist, restoranist	20	17	6	17	15	8	9
Turult	12	15	17	12	11	13	5
Mujalt	0	12	10	5	11	6	14

3.2. Illegaalse alkoholi hinnamuutus

Ostu-müügiprotsessis on hind üheks olulisimaks valikuid mõjutavaks teguriks. Alkohol on üks kaubagrupp, millele rakendub aktsiisimaks, seetõttu on legaalse alkoholi hind mõjutatud ka riigi aktsiisipoliitikast. Eestis tõusis kange alkoholi aktsiis 1. detsembril 1998. aastal 115 kroonilt 145 kroonini alkoholi etanoolisisalduse ühe mahuprotsendi kohta hektoliitris ning peale seda püsis aktsiisimäär muutumatuna kuus aastat. Perioodil 2005-2007 tõuseb aga kange alkoholi aktsiisimäär 5% aastas.

EKI on läbi viinud legaalse alkoholi hinnavaatlusi (import- ning kodumaise viina osas) ning uurinud illegaalse alkoholi hindu eri liikide lõikes (vt joonis 3.2, hinnad on antud perioodi kohta oktoober-november). Tarbijaküsitlus on võimaldanud hinnamuutusi võrrelda absoluutnäitajates, kuna küsitluse käigus märkisid illegaalse alkoholi ostjad hinnad, millega nad illegaalset alkoholi ostsid. 2004. aasta tulemused olid alljärgnevad:

- Viin (1 liiter): keskmine hind 72 krooni.
- Piiritus (1 liiter): keskmine hind 81 krooni.
- Puskar (1 liiter): keskmine hind 42 krooni.

Joonis 3.2. Alkohoolsete jookide keskmised hinnad

Joonisel 3.2 toodud hindade dünaamikast nähtub, et 2004. aastal on legaalse alkoholi keskmine hind püsinud 2003. aasta tasemel, kuid illegaalsest alkoholist on mõnevõrra tõusnud salaviina hind (2004. a – 72 kr, 2003. a – 60 kr). Võrreldes näiteks 1990ndate lõpuga, saab järeldada, et peaaegu samale tasemele on jäänud legaalse kodumaise viina hind (turgu iseloomustab tihe konkurents), kuid tõusnud on importviina hind. Illegaalsest alkoholist on hinnatõus 1990ndate lõpuga võrreldes aset leidnud eelkõige salaviina osas. Kui varasematel aastatel ületas viinaliitrit makstav aktsiis illegaalse viina hinna, siis alates 2002. aastast on salaviina hind olnud kõrgem kui samalt koguselt ettenähtud aktsiisimaksu summa.

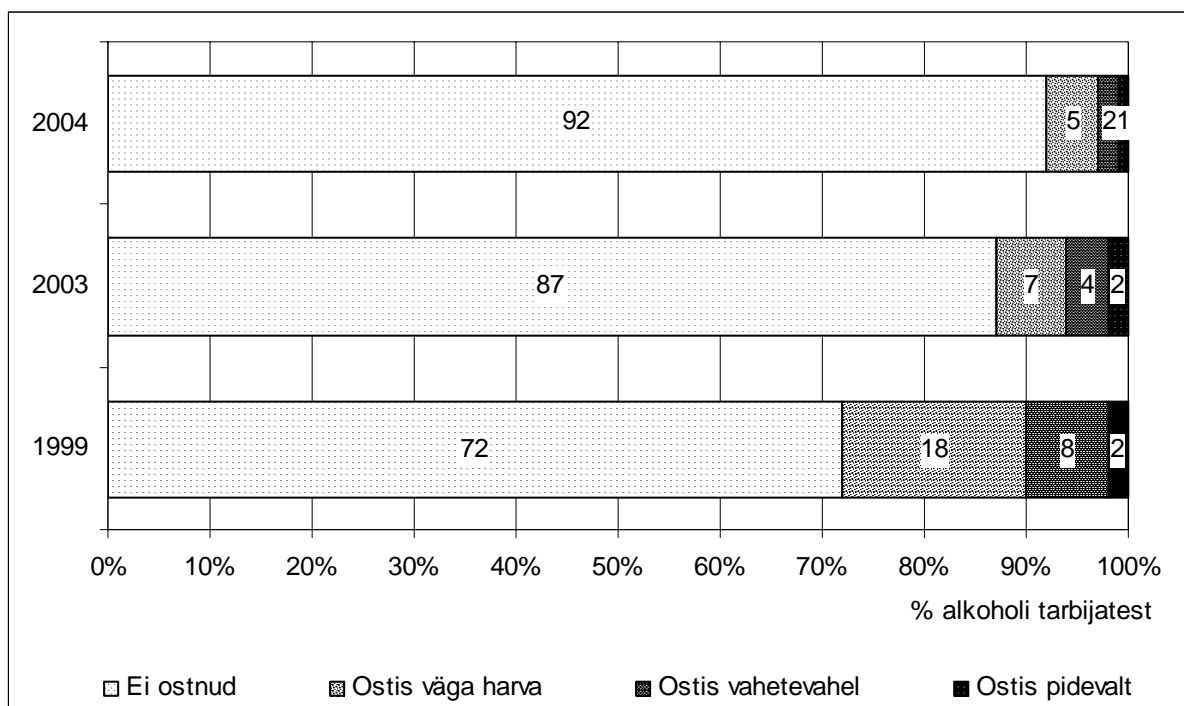
3.3. Illegaalse alkoholi tarbimine

Osa alkoholi tarbijaid ostab legaalse alkoholi kõrval ka illegaalset alkoholi ning küsitlusel uuriti, mis on sellise valiku põhjuseks. Sarnaselt eelnevatele aastatele saab öelda, et peamiselt ajendab taolisi valikuid tegema tarbijate hinnatundlikkus. Illegaalse alkoholi ostjatest märkisid pooled, et odavam hind on nende jaoks väga oluline ning iga neljanda jaoks oli see mõnevõrra oluline. Samas on 2003. aastaga võrreldes suurenenud nende osakaal, kelle jaoks odavam hind pole määravaks põhjuseks (2004. a – 19% illegaalse alkoholi ostjatest, 2003. a – 9%). Iga teine salaalkoholi ostja märkis, et tema jaoks on salaalkoholi hankimine kerge ning see on üheks ostmist soodustavaks ajendiks.

Kui palju alkoholi tarbijaid aga Eestis illegaalset alkoholi ostavad ja joovad, näitab joonis 3.3. Illegaalse alkoholi ostjaid oli 2004. aastal küsitluse andmetel 8% alkoholi tarbijatest ning tulemustest järeldub, et 2003. aastaga võrreldes vähenes nii ostjate osakaal kui ka ostmise sagedus. Sotsiaal-demograafiliste tunnuste järgi on illegaalse alkoholi ostjaid rohkem Kirde-Eesti, madalama haridusega ning väiksema sissetulekuga alkoholi tarbijate seas (vt lisa 2.1). Tabelis 3.3 on toodud aegrida alates 1998. aastast ning tehes võrdlusi 1990ndate lõpuga, saab öelda, et illegaalse alkoholi ostjaid on jäänud märkimisväärselt vähemaks. Illegaalse alkoholi ostjate 2004. aasta 8%-lise osakaalu asemel oli 1998. aastal vastav näitaja 36%. Seejuures on pidevalt vähenenud ka illegaalse alkoholi ostmise sagedus.

Tabel 3.3. Illegaalse alkoholi ostmine (% alkoholi tarbijatest)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ostis pidevalt	5	2	1	1	1	2	1
Ostis vahetevahel	12	8	6	3	4	4	2
Ostis väga harva	19	18	11	10	8	7	5
Ei ostnud	64	72	82	86	87	87	92
	100	100	100	100	100	100	100

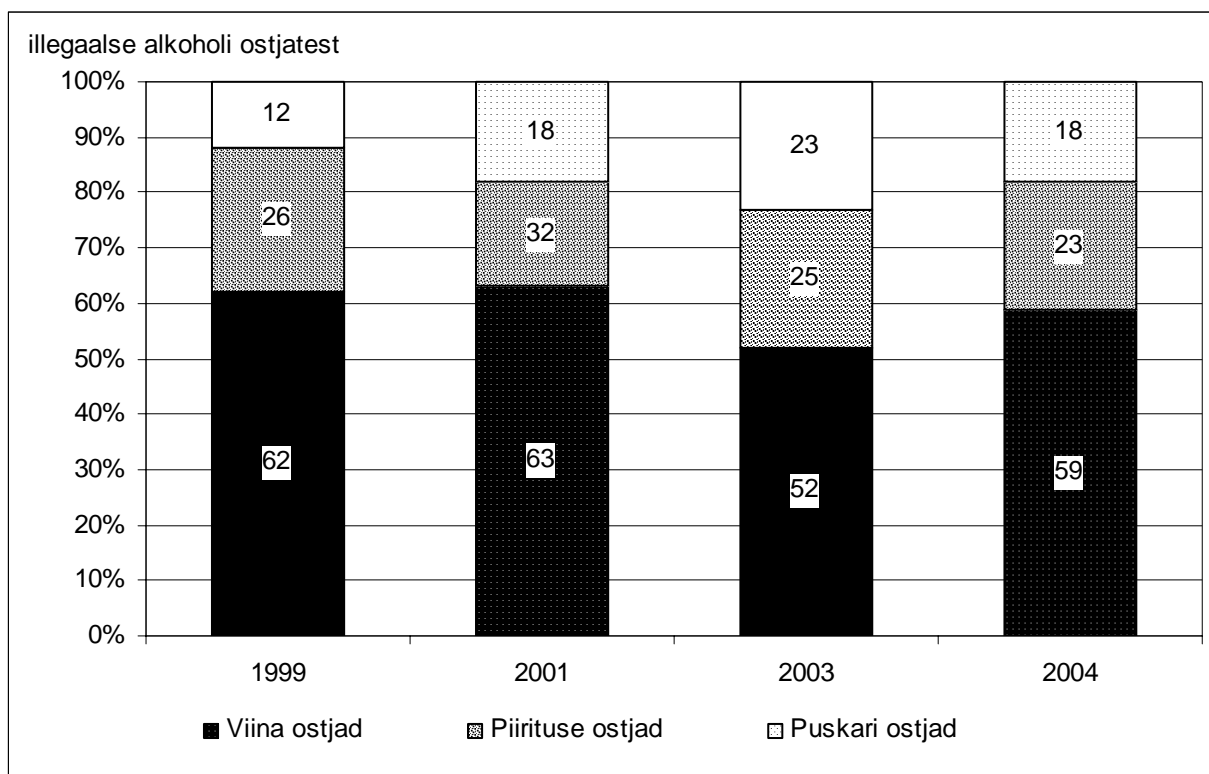
Joonis 3.3. Illegaalse alkoholi ostmine

Kui eelnevast selgus, et kõigist alkoholi tarbijatest ostab illegaalset alkoholi 8%, siis järgnevalt on käsitletud seda, milline on legaalse ja illegaalse alkoholi tarbimise vahekord. Selle uurimiseks paluti illegaalse alkoholi tarbijatel märkida, milline on salaalkoholi osakaal nende kange alkoholi kogutarbimisest. Illegaalse alkoholi tarbijate hinnangute keskmine oli 2004. aastal 29%, mis näitab, et salaalkoholi tarbivatel inimestel oli kogu tarbitud kangest alkoholist 29% illegaalne. Tabelis 3.4 toodud aegreast järeldub, et kuni 2002. aastani vastav näitaja langes ning perioodil 2003-2004 taas tõusis. Viimase põhjuseks võib pidada illegaalse alkoholi ostjate osakaalu vähenemist, mis on eelkõige toimunud nende arvel, kes ostsid salaalkoholi mõnikord, tarbima on jäänud need, kellel illegaalse alkoholi tarbimise osakaal oli kange alkoholi kogutarbimises suurem. Illegaalse alkoholi turuosa ja selle muutuste kohta on kokkuvõtlikud järeldused tehtud järgnevas peatükis.

Tabel 3.4. Illegaalse alkoholi tarbimise osakaal kangete alkoholsete jookide kogutarbimises (illegaalse alkoholi tarbijate hinnangute keskmine)

1999	2000	2001	2002	2003	2004
39%	25%	24%	21%	25%	29%

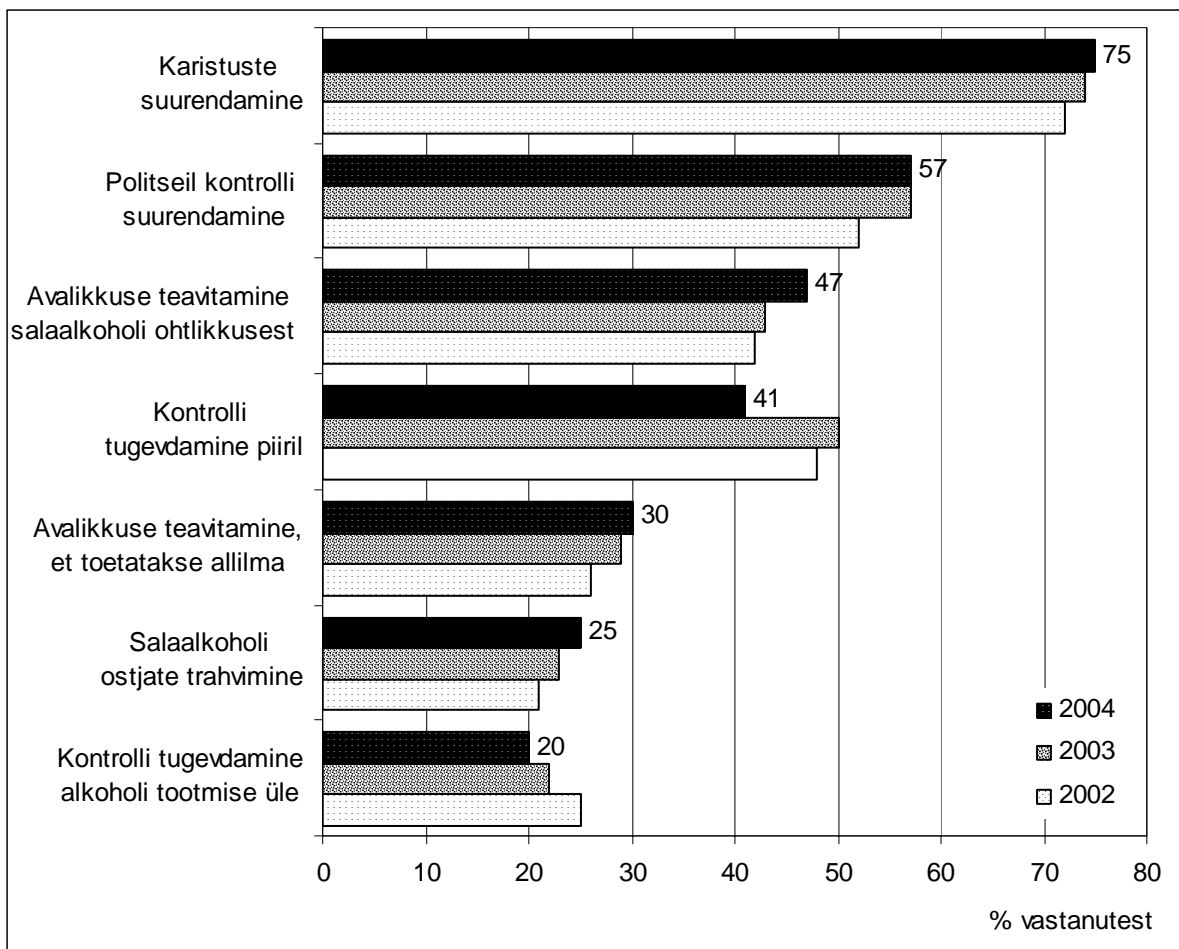
Milline alkoholiliik on salaturul domineeriv, mille ostjaid on enim, näitab joonisel 3.4 toodud illegaalse alkoholi ostjaskonna struktuur. Tulemustest järeldub, et illegaalse alkoholi ostjatest on kõige rohkem salaviina ostjaid, neid on 2-3 korda enam kui puskari või piirituse ostjaid. Samas on puskari osatähtsus 2000ndatel mõnevõrra suurenenud.

Joonis 3.4. Illegaalse alkoholi ostjaskonna struktuur

3.4. Alkoholi illegaalse kaubanduse piiramise meetodid

Alkoholi illegaalse kaubanduse piiramiseks on mitmeid meetmeid ning küsitlusel uuriti elanike arvamust, millised neist on nende arvates kõige efektiivsemad ning kas salakaubanduse takistamisega peaks riik üldse tegelema. Tulemustest nähtub, et elanike hinnangul on alkoholi illegaalset kaubandust vaja piirata, vaid 1% vastanutest ei pidanud salaalkoholiga võitlemist vajalikuks. Kõige mõjusamaks meetmeks (vt joonis 3.5) on elanike arvates suuremad karistused salaalkoholi tootjatele, vahendajatele ning müüjatele, mille pooldajaid on enim tallinlaste hulgas. Olulisteks abinõudeks on elanike hinnangul ka karmim kontroll (politsei- ja piirikontroll) ning inimeste ulatuslikum teavitamine sellest, et salaalkoholi tarbimine võib olla tervisele ohtlik. Võrreldes eelnevate aastatega, hinnati inimeste teavitamist terviseohtudest 2004. aastal mõnevõrra olulisemaks. Kui varasematel aastatel oli meetmete pingereas kolmandal kohal piirikontrolli tugevdamine, siis 2004. aastal tõusis terviseohtude selgitamise vajadus sellest ettepoole. Kõige väiksema elanike poolehoidu pälvis alkoholi tootmise kontrolli tugevdamine ning tulemustest järeldub, et aasta-aastalt on antud meede muutunud vähem oluliseks. Seejuures on mõnevõrra kasvanud idee pooldamine, et salaalkoholi ostjaid tuleks trahvida, kuid tegemist on siiski endiselt suhteliselt ebapopulaarse abinõuga.

Joonis 3.5. Alkoholi illegaalse kaubanduse piiramise meetodid

4. ILLEGAALSE ALKOHOLI OSAKAAL KANGE ALKOHOLI TURUL

Illegaalse alkoholi osakaalu leidmiseks kange alkoholi (viina) üldises tarbimises on eelnevates peatükkides analüüsitud Eesti elanike eksperthinnanguid ning alkoholi tarbijate isiklikke kokkupuuteid illegaalse alkoholiga.

Erinevate meetodite kasutamisel on tulemused mõjutatud mitmetest teguritest. Eksperthinnanguid mõjutab nii inimeste endi käitumine, meedia kui ka asjaolu, et tegu on raskelt hinnatava probleemiga. Eksperthinnangutes hindavad inimesed elanikkonna üldist käitumist ning eksperthinnangud on enamasti ülehinnatud. Antud juhul on võimendavaks asjaoluks see, et illegaalse kauba tarbimine on halvustatav. Samal põhjusel on hinnang enda käitumisele üldjuhul alahinnatud. Inimesed püüavad vähendada ning varjata oma alkoholi tarbimise näitajaid (sh illegaalse alkoholi). Seejuures ei pruugi see olla alati tahtlik, enda käitumist püütakse alateadlikult näidata heast küljest ja paremana, kui see tegelikult on.

Kuna illegaalne alkohol on kangest alkoholist peamiseks alternatiiviks viinale, siis saab illegaalse alkoholi turuosa väljendada viinaturu suhtes. **EKI hinnangul moodustas 2004. aastal illegaalne alkohol 20-25% viinaturust** (st Eestis ostetud ja tarbitud viinast). Varasemate aastate hinnangud ning illegaalse alkoholi turgu iseloomustavad näitajad on toodud tabelis 4.1.

Tabel 4.1. Alkoholi illegaalse kaubanduse maht ja arvestuslik maksutulukaotus

Näitaja	Ühik	1999 ¹	2000 ¹	2001	2002	2003	2004
Legaalse viina müük siseturule (sh turistide ostud)	tuh dal	476	569	738	927	1051	1367
Illegaalse kaubanduse osakaal siseturul	%	44	38	30-35	25-30	25-30	20-25
Illegaalse kaubanduse keskmine maht	tuh dal	374	349	288	298	349	264-352
	mln kr	191	166	154	189	210	190-254
Riigieelarvesse laekumata aktsiis	mln kr	217	202	149	152	178	153
Riigieelarvesse laekumata käibemaks	mln kr	73	66	51	57	65	62

¹ Eestis legaalselt soetatud ja reisijate poolt riigist välja viidud alkoholi statistika puudumise tõttu võivad illegaalse turu maht ja maksukaotused olla ülehinnatud välismaaga seotud ostude osakaalu võrra legaalsest alkoholiturust.

Illegaalse alkoholi turumahu väljaselgitamiseks on uurimistöös kasutatud legaalse viina müüki siseturule, millest on maha arvatud turistide poolt kauplustest ostetud viina kogused. Kuna illegaalselt ostetakse enamasti viina, siis on ka legaalse kaubanduse (müük siseturule) arvestuste aluseks viinastatistika, st viina tootmine, import ja eksport (bilansimeetod valemi 4.1. alusel).

$$\text{Müük siseturule} = \text{Tootmine} + \text{Import} - \text{Eksport} \quad (4.1)$$

Tabelist 4.1 nähtub, et aastast aastasse on suurenenud legaalse viina müük siseturule ning 2004. aastal oli kasv ligi 1/3. Viimase peamiseks põhjuseks oli turistide poolt ostetud viinakoguste järsk suurenemine peale Eesti Euroopa Liiduga liitumist (hinnanguliselt 310 tuh dal 2004. a, 130 tuh dal 2003. a; EL ühest liikmesriigist teise reisimisel on vähemalt 18-aastaselt reisijal õigus kaasa viia ühe päeva jooksul aktsiisivabalt 10l viina). Samas on täheldatav ka viinaturu legaliseerumine: 1990ndate lõpuga võrreldes on illegaalse kaubanduse osakaal vähenenud ca kaks korda. 2004. aastal müüdi hinnanguliselt 264-352 tuhat dekalitrit illegaalset alkoholi, mille rahaline käive jäi vahemikku 190-254 miljonit krooni.

Alkoholi illegaalsele kaubandusele on seejuures olulist mõju avaldanud legaalse viina hind, mis sõltub omakorda aktsiisimaksu suurusest. Kui kange alkoholi suhtes rakendatav aktsiisimäär tõusis 115 kroonilt 145 kroonini hektoliitri protsendi kohta 1. detsembrist 1998. aastal, siis tingis see ulatusliku illegaalse kaubanduse ning mõõnaperioodi legaalse viina tootmises (1997.-1998. aastate tase saavutati taas 2001. aastal). Perioodil 1999-2004 jäi kange alkoholi aktsiisimäär samaks, samas tuli turule mitmeid madalama hinnaklassi viinamarke ning elanike ostujõu paranemise tingimustes illegaalse alkoholi turuosa vähenes.

Illegaalne kaubandus toob riigile kaasa maksutulukaotuse, mis väljendub saamata jäävas aktsiisis ja käibemaksus. Kui illegaalselt müüdud alkoholilt oleks tasutud vastavad maksud, siis oleks 2004. aasta riigieelarvesse täiendavalt laekunud ca 215 miljonit krooni². Võrdluseks saab välja tuua, et kangelt alkoholilt laekus 2004. aastal riigieelarvesse aktsiisi 1143 miljonit krooni.

² Laekumata maksusummade arvestuse aluseks on võetud illegaalse alkoholituru osakaalu vahemikhinnangu alampiir.

KOKKUVÕTE

Alkoholi tarbijatel on erinevad eelistused, mis avalduvad ka legaalse ja illegaalse alkoholi osas. Eestis eelistatakse enamasti osta ja tarbida legaalselt alkoholi, mis on peamiselt ajendatud põhimõtetest ning arvamusest, et salaalkoholi joomine on tervisele ohtlik ning selle kvaliteet on halb. 2004. aastal ostis alati ainult legaalselt alkoholi 92% alkoholi tarbijatest, seega 8% alkoholi tarbijatest tegi oma ostuotsuseid ka salaalkoholi kasuks (2003. a 13%). Illegaalse alkoholi ostjatest üle 3/4 märkis küsitlusel, et nende ostusid mõjutab eelkõige kauba hind ning odavama hinna tõttu nad salaalkoholi ostavadki. Hinnavõrdluseks saab välja tuua, et 2004. aasta lõpus maksis salaviina liiter 72 krooni, samas legaalne madalama hinnaklassi kodumaine viin 110 krooni liiter.

Illegaalse alkoholi enim levinud ostukohaks on müüja kodu, mida märkis ligi 2/3 salaalkoholi ostjatest. Müüja kodu on olnud kõige populaarsemaks ostukohaks ka eelnevatel aastatel, samas on aga vähenenud illegaalse alkoholi ostmise käest kätte tänaval ning turul. Illegaalse alkoholi müük on elanikele üsna hästi teada, mida näitab asjaolu, et veerand küsitlusele vastanud inimestest teab mõnda pidevalt tegutsevat salaalkoholi müügikohta või müüjat.

EKI hinnangul moodustas 2004. aastal illegaalne alkohol 20-25% viinaturust, mis näitab salakaubanduse langustendentsi (2003. a 25-30%). Absoluutnäitajates müüdi Eestis 2004. aastal 264-352 tuhat dekaliitrit salaalkoholi, mille käive ulatus 190-254 miljoni kroonini. Salakaubanduse tagajärjel jäi riigieelarvesse arvestuslikult laekumata *ca* 215 miljonit krooni maksutulu.

Alkoholi illegaalse kaubanduse piiramiseks soovivad elanikud jätkuvalt rakendada rangemaid karistusi salaalkoholi tootjatele, vahendajatele ja müüjatele. Samas peetakse olulisteks meetmeteks ka politsei- ja tollikontrolli ning inimeste ulatuslikku teavitamist sellest, et illegaalse alkoholi tarbimine võib ohustada tervist.